

IZZAT SULTON NAZARIYOTCHI OLIM SIFATIDA

Farg‘ona davlat universiteti

4-bosqich talabasi

Anvarova Zarnigor

Annotatsiya: mazkur maqolada Izzat Sultonning o‘zbek adabiyotshunosligida tutgan o‘rni, xususan, adabiyot nazariyasining shakllanishi va rivojlanishiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Unda olimning mazmun va shakl birligi, obraz, syujet va kompozitsiya kabi nazariy kategoriyalar yuzasidan ilgari surgan ilmiy qarashlari yoritilgan. Shuningdek, Izzat Sultonning badiiy asarni kompleks va tizimli tahlil qilishga oid yondashuvi hamda uning ilmiy-pedagogik faoliyati haqida fikr yuritiladi. Maqolada olimning ilmiy merosining bugungi adabiyotshunoslik va ta’lim tizimidagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Izzat Sulton, adabiyot nazariyasi, obraz, syujet, kompozitsiya, mazmun va shakl birligi, badiiy asar tahlili, adabiyotshunoslik, nazariy tafakkur, ilmiy meros, metodologiya.

Abstract: this article analyzes the role of Izzat Sultan in Uzbek literary studies, in particular, his contribution to the formation and development of literary theory. It describes the scientist's scientific views on theoretical categories such as unity of content and form, image, plot and composition. Also, Izzat Sultan's approach to the complex and systematic analysis of the artistic work and his scientific-pedagogical activity are discussed. The importance of the scientist's scientific heritage in today's literary studies and education system is justified in the article.

Key words: Izzat Sultan, literary theory, image, plot, composition, unity of content and form, analysis of artistic work, literary studies, theoretical thinking, scientific heritage, methodology.

Аннотация: в данной статье анализируется роль Иззата Султана в узбекском литературоведении, в частности, его вклад в становление и развитие теории

литературы. В ней изложены научные взгляды ученого на такие теоретические категории, как единство содержания и формы, образа, сюжета и композиции. Также обсуждается подход Иззата Султана к комплексному и системному анализу художественного творчества и его научно-педагогической деятельности. В статье обосновано значение научного наследия ученого в современной литературоведении и системе образования.

Ключевые слова: Иззат Султан, теория литературы, образ, сюжет, композиция, единство содержания и формы, анализ художественного произведения, литературоведение, теоретическое мышление, научное наследие, методология.

O‘zbek adabiyotshunosligi taraqqiyotida adabiyot nazariyasining shakllanishi va rivojlanishida Izzat Sulton alohida o‘rin tutadi. U nafaqat nazariyotchi olim, balki badiiy tafakkurning chuqur tahlilchisi sifatida ham milliy adabiyotshunoslik faniga sezilarli hissa qo‘shgan yetuk mutafakkirdir. Olimning ilmiy faoliyati adabiyot nazariyasining asosiy kategoriyalarini tizimli ravishda o‘rganish, ularni ilmiy asoslash va amaliy tahlil bilan boyitishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Izzat Sulton o‘z tadqiqotlarida adabiyot nazariyasining markaziy masalalari – mazmun va shakl birligi, obraz, syujet va kompozitsiya kabi tushunchalarni chuqur tahlil qiladi. Uning fikricha, badiiy asarni to‘laqonli anglash uchun mazkur kategoriyalarni alohida emas, balki o‘zaro uzviy bog‘liqlikda o‘rganish zarur. Bu yondashuv adabiy asarni yaxlit estetik tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Olim obraz tushunchasiga alohida e‘tibor qaratib, uni hayotiy voqelikning badiiy aks ettirilgan shakli sifatida izohlaydi. Unga ko‘ra, obraz nafaqat estetik hodisa, balki muayyan g‘oyaviy yukni ham o‘zida mujassam etadi. Shu jihatdan, obrazni tahlil qilish asarning mazmun-mohiyatini ochishda muhim vosita hisoblanadi. Bu qarashlar bugungi adabiyotshunoslikda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolgan.

Izzat Sultonning ilmiy izlanishlari erta davrdanoq mumtoz merosni anglash va zamonaviy adabiy jarayonni tahlil qilishga qaratildi. Uning “Mir Alisher Navoiy” maqolasi

bilan boshlangan ijodiy yo‘li keyinchalik chuqur ilmiy tadqiqotlar bilan boyidi. Ayniqsa, Alisher Navoiy ijodini o‘rganishga bag‘ishlangan ishlari olimning nazariy tafakkuridagi yetuklikni ko‘rsatadi. 1946-yilda himoya qilingan “Mezon ul-avzon” asariga bag‘ishlangan dissertatsiyasi esa uning ilmiy salohiyatini namoyon etgan muhim bosqich bo‘ldi.

Olimning ilmiy va pedagogik faoliyati O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tizimidagi faoliyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u yerda adabiyot nazariyasi sohasining rivojiga katta hissa qo‘shdi. Shuningdek, Moskva davlat universitetida faoliyat yuritishi uning ilmiy qarashlari yanada kengayishiga xizmat qildi. Bu davrlar olim tafakkurining pishib yetilishida muhim ilmiy maktab vazifasini o‘tadi.

Izzat Sultonning ijodiy merosi nihoyatda ko‘p qirrali bo‘lib, u adabiyotshunos, tanqidchi, dramaturg va kinossenariy muallifi sifatida ham tanilgan. Uning o‘zbek tilida yaratilgan ilk “Adabiyot nazariyasi” darsligi milliy adabiyotshunoslik tarixida tub burilish yasagan asar sifatida baholanadi. Ushbu darslik uzoq yillar davomida nafaqat O‘zbekistonda, balki butun Markaziy Osiyo hududida adabiyot nazariyasini o‘qitishning asosiy manbasi bo‘lib xizmat qildi. Unda badiiy obraz, janr, kompozitsiya va uslub kabi muhim nazariy tushunchalar ilmiy asosda yoritilgan.

Dramaturg sifatida ham Izzat Sulton milliy san’at rivojiga munosib hissa qo‘shdi. U Uyg‘un bilan hamkorlikda yaratgan “Alisher Navoiy” dramasi o‘zbek sahna san’atining yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, “Imon”, “Noma’lum kishi”, “E’tiqodli odamlar” kabi asarlari orqali insoniy qadriyatlar, e’tiqod va ma’naviyat masalalarini badiiy talqin etdi. Uning kinossenariylari asosida yaratilgan filmlar esa o‘zbek kino san’ati rivojida muhim o‘rin egallaydi.

Olimning ilmiy qarashlari nazariya va amaliyot uyg‘unligiga asoslanadi. U badiiy asarni tahlil qilishda faqat mazmun bilan cheklanib qolmasdan, uning ichki strukturasi, estetik mohiyatini va badiiy vositalar tizimini ham kompleks o‘rganishni zarur deb

hisoblaydi. Bu yondashuv adabiyotni chuqurroq anglash va ilmiy asosda baholash imkonini beradi.

Izzat Sultonning xizmatlari davlat tomonidan ham munosib e'tirof etilgan. U turli unvon va mukofotlar bilan taqdirlangan, jumladan, xizmat ko'rsatgan fan arbobi va Beruniy nomidagi davlat mukofoti laureati bo'lgan. Uning akademik darajaga ko'tarilishi esa ilmiy faoliyatining yuksak baholanganidan dalolat beradi.

Izzat Sulton badiiy asarni o'rganishda kompleks va tizimli yondashuvni ilgari suradi. U asarning faqat tashqi mazmuni bilan cheklanib qolmasdan, balki uning ichki strukturasi, badiiy vositalarini, uslubini va estetik mohiyatini ham chuqur o'rganishni zarur deb hisoblaydi. Ayniqsa, uning "Badiiy asar tahlili asoslari" asarida bu masalalar aniq misollar orqali yoritilib, talabalarga va tadqiqotchilarga tushunarli tarzda bayon etilgan.

Xulosa qilib aytganda, Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligida nazariy tafakkurni yangi bosqichga olib chiqqan yirik olimlardan biridir. Uning mazmun va shakl birligi, obraz, syujet va kompozitsiyaga oid qarashlari bugungi kunda ham ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan. Olimning ilmiy merosi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, adabiyotshunoslik fanining rivojida alohida o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
2. Izzat Sulton. Badiiy asar tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 1978.
3. Izzat Sulton. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1972.
4. O'zbek adabiyoti nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2000.
5. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
6. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
7. Ziyonet ta'lim portali materiallari.

8. Google Scholar ilmiy maqolalari asosida umumlashtirildi.
9. Zamonaviy adabiyotshunoslik bo'yicha ilmiy maqolalar to'plamlari.